

ŘÍMSKÉ STÁTNÍ ZŘÍZENÍ

Periodizace:

Doba královská 753 př.n.l. – 510 př. n.l.

Republika 510 př. n.l. – 27 př.n.l.

Principát 27. př. n. l –(r. 23 př. n. l. Augustus je *legibus solutus* – postaven nad zákony) - do začátku vlády Diocletiana -284 n. l.

Dominát – vláda Diocletianova 284 n.l. – 395 n.l. (476 n.l.)

Pád západorímské říše 476 n.l.

Pád východorímské říše 1453

Občané římské měli tato práva:

A) Veřejnoprávní:

- *ius militiae* → právo sloužit ve vojsku, je to právo, podílet se na obraně své obce a tím i chránit své zájmy,
- *ius suffragii* – je aktivní volební právo, tedy právo hlasovat na shromážděních,
- *ius honorum* → je pasivní volební právo, je to právo kandidovat a být zvolen a tedy zastávat funkci magistráta národa římského.

B) Soukromoprávní:

- *ius conubii* → právo uzavřít řádné římské manželství,
- *ius commercii* → právo volně obchodovat,
- *ius testamenti* → právo sepsat závěť a tato závěť bude respektována, první ustanovení jsou již v Lex doudecim tabularum: Deska V.3: *Jak kdo ustanovil o svém majetku nebo o poručenství nad svým hospodářstvím. Tak budiž po právu.*

Orgány státu v době královské

Král (*rex*) – královská hodnost v Římě nebyla dědičná, ani nebyl jmenován svým předchůdcem. Král byl jmenován veleknězem podle vůle bohů – *auguratio*, to se dělo před komiciemi viz. Král byl nejvyšší kněz, nejvyšší vojenský velitel a nejvyšší soudce.

Vydával tzv. *leges regiae* – královské zákony, jde o nejstarší římské právní normy, nedochovaly se však v autentickém znění (Plutarchos, Titus Livius, Cicero, Macrobius...), je to souhrn příkazů a zákazů, pocházejí z nejstarších dob Říma nebo jsou různým králům historiky připisována. Králové je pravděpodobně vydávali, když bylo potřeba některé obyčejové pravidlo utvrdit nebo „doplnit“.

Lidová shromáždění (*comitia curiata*) – nejvyšší orgán, organizovaný na příbuzenském principu, kuriijní shromáždění rozhodovalo o válce a míru, o adopcích a náboženských záležitostech, o testamentech (*comitia calata*). Komiciím předsedal král, který je svolával, rozhodovala prostá nadpoloviční většina

Senát (*senatus*) – dle legendy třistačlenný, jmenován už Romulem, jako poradní orgán krále.

Orgány státu v době republiky

SNĚMY:

a) Kuriijní shromáždění (sněm) *comitia curiata*- organizována stejně jako v době královské na rodově – příbuzenském principu. Postupně z důvodu reformy ztrácela na politickém významu (reformy Servia Tullia). Scházela se k jednání o náboženských otázkách např. volba obětníků (*flaminů*) a a uvedení do úřadu krále obětníka (*rex sacrorum*). Zpočátku ještě udělovala úředníkům *imperium*.

b) Shromáždění setninové (*comitia centuriata*) – organizovala se podle majetku (hlasovací a daňová jednotka). Původně šlo o shromáždění vojenská – název centuriata – setnina - vojenská jednotka. Centuriijní shromáždění mohli svolávat nejvyšší úředníci (konzulové, praetoři - *ius agendi – ius cum populo agendi* – právo svolávat lid). Shromáždění se scházelo na Martově poli v plné zbroji. Rozdělení do jednotlivých centurií bylo na základě velikosti majetku – patricijové a plebejové byli rozdělení do 6 majetkových tříd a každá třída měla přidělen určitý počet centurií – tedy hlasovacích jednotek.

- I. majetková třída** – 80 centurií
zvl. třída - skupina jezdců – equites – 18 centurií
----- 98 centurií – většina nejbohatších občanů
- II. majetková třída** – 20 centurií
- III. majetková třída** – 20 centurií
- IV. majetková třída** – 20 centurií
- V. majetková třída** – 30 centurií
- VI. majetková třída** – 5 centurií

Tento typ sněmu byl zaveden reformou krále Servia Tullia. tzv. timokratická reforma.

Comita centuriata rozhodovala o:

- přijímala nové zákony
- volila nejvyšší úředníky
- rozhodovala o vyhlášení války
- soudila jako odvolací instituce hrdelní zločiny
- uděloval státní občanství

c) Tributní shromáždění (*comitia tributa*) – jednalo se o lidové shromáždění organizované na územním principu – podle městských a venkovských okresů – tribuí – celkem jich bylo 35, z toho 4 městské a 31 venkovských. Tributní sněm svolávali nejvyšší úředníci popř. nejvyšší kněz – při volbě kněží. Tributní shromáždění mělo stejné pravomoci jako centurijní shromáždění, ale prakticky rozhodovalo o méně důležitých věcech:

- schvalovalo zákony
- soudilo jako odvolací instituce při odsouzení k pokutě

Hlasovalo se podle okresů, kde měla aristokracie převahu, byla zapsána ve venkovských tribuích, kdežto plebs byl zapsán ve 4 tribuích městských.

d) Shromáždění plebejů (*concilium plebis*) – jednalo se o plebejské shromáždění, kam neměli patricijové přístup. To na čem se plebejové usnesli se nazývalo *plebiscitum* a zavazovalo jen plebeje viz. prezentace k přednášce o pramenech ŘP. Roku 287 př.n.l. však byla plebiscitům přiznána všeobecná závaznost – *lex Hortensia*.

Pravomoci:

- volba plebejských úředníků
- přijímala plebiscita
- soudila drobnější trestné činy

MAGISTRATURY

Principy úřadů římských:

- 1) **princip volitelnost** – úředníci byli voleni lidovými sněmy
- 2) **princip dočasnosti (annuity)**- časové omezení výkonu úřadu na 1 rok
- 3) **princip kolegiality** – úřady byly obsazovány vždy několika kandidáty
- 4) **princip bezplatnosti** - úřad se pokládal za poctu – *honor - ius honorarium* - právo které vzniká z činnosti úředníků.

Lex Villa annalis z roku 180 př. n. l., který stanovoval nejnižší přípustný věk pro zastávání jednotlivých úřadů a to takto, tento zákon z roku 180 př. Kr. stanovil nejnižší přípustný věk pro jednotlivé úřady a to následovně:

- Questura – od 28 let po desetileté službě e vojsku
- Aedilita – od 37 let
- Tribunát lidu – od 37 let
- Praetura – od 40 let
- Konsulát – od 43 let, ale až 3 roky po praeture; opětovné nabytí konsulátu bylo možné nejdříve po 10 letech;

Řádné magistratury

I. Nejvyšší magistratury:

- **Konsulové** – byli vybaveni *imperium* - nevyšší příkazovací a zakazovací moc, byli voleni dva konsulové, proti sobě měli právo *intercesse* – *ius intercessionis* – právo zakročit a zabránit nějakém návrhu či jednání spoluúředníka. Jednalo se o nejvyšší úředníky, kteří měli vojenské a soudní pravomoci.
- **Praetoři** – menší kolega konsulů, měl specializované *impérium* – *jurisdikci* – péče o veřejné a soukromé soudnictví. Praetoři byli podřízeni *intercessi* konsulů. Později byly dvě praetury městská a cizinecká. *Praetor urbanus* – městský praetor – řídil spory mezi Římany, *praetor peregrinus* – řídil spory mezi Římanem a neřímanem. Praetorové vydávali edikty - viz. přednáška o pramenech ŘP.
- **Censoři - Duo Censores** – vždy dva, nejdůstojnější úřad a vrchol kariéry Římana. Spravovali agendu evidence římských občanů dělali *census* – odhad majetku a podle ně zařazovali občany do majetkových tříd. Spravovali i určité úseky financí, řídili těžbu v dolech, dávali do pachtu státní pozemky. Dále censorové vedli album senátorů – zápisem přijímali nové členy a vyškrtnutím jména ze senátu vylučovali. Dále měli vrchní dozor nad mravy mohli udělovat tzv. censorskou důtku – *nota censoria*. Duo censores volila *comitia centuriata* každých pět let na dobu 1,5 roku. Tento úřad fungoval jako dvojice, pokud během censury jeden umřel druhý musel abdikovat.

Nížší magistratury

- **Kvestoři** – správci státní pokladny, v nejstarších dobách stíhali hrdelní zločiny (*questores parricidy*)
- **Kurulští a plebejští aedilové** - zvláštní *klegium*, které konalo policejní dozor ve městě, dozíralo na dodržování pořádku na ulicích a na tržištích. Kurulští aedilové měli soudní pravomoc v tržních záležitostech – spory ze smluv o koupi a prodeji.

- **Pomocný personál – apparitores** – sluhové, písaři, hlasatelé – dostávali plat!

Mimořádné magistratury:

- **Diktátor** - nevolilo jej lidové shromáždění, ale jmenoval jej jeden z konzulů po dohodě se senátem. Dosazován jen v nejtěžších dobách. Měl mimořádné pravomoci, jeho úkolem bylo zjednat pořádek (válka, vzpoura ...) nepodléhal *intercessi*. Z jeho rozkazu se nedalo odvolat k lidovému sněmu – *ius intercessionis*.

Zánik diktatury:

- splnění úkolu pro který byl jmenován (porážka nepřítele...)
- uplynutím 6 měsíců
- konec úředního roku konsula, který jej jmenoval

Plebejské

- **Tribun lidu** – voleni *conciliem plebis*.

Hlavními úkoly tribunů lidu bylo:

- chránit zájmy plebejů – *ius auxilii* - právo pomoci
- později *ius intercessionis*
- *ius coercendi* – právo trestat, každého, kdo neuposlechl příkazu tribuna
- *ius cum plebe agendi* – právo svolávat plebeje na koncilium
- později též *ius cum senatus agendi* - právo svolávat zasedání senátu

SENÁT

Členové senátu nebyli voleni, senátory se staly zapsáním do alba senátorů. Senát měl postavení pomocného orgánu magistrátů.

Senát spravoval agendu:

- státních financí
- zahraniční politiky
- věci kultu
- římské armády
- správa provincií

Senát se usnášel formou *status consultum SC*. *senatusconsulta* neměla sílu zákona (to až době Tiberiově, kdy přestala být svolávána lidová shromáždění, tak se stal senát i zákonodárným orgánem). Měl 300 členů, jeho počet se však čase zvyšoval

Orgány státu za principátu

V čele státu stojí *princeps*, který ve svých rukou soustřeďuje pravomoci několika republikánských úřadů. Staré republikánské instituce jsou postupně zatlačovány do pozadí a ztrácejí svůj politický a praktický význam. Vedle přežívajících republikánských institucí si *princeps* vytváří systém nových institucí. *Principovi* úředníci jsou jím jmenováni a dosazováni. Císař si vytváří vlastní kanceláře *a rationibus, a libellis, ab epistulis et a memoria*. Dále se schází tzv. *consilium principis* – složené z právníků. *Princeps* jako magistrát vydává na základě *ius edicendi* – právo vydávat vyhlášky, vydává různé vyhlášky a normy:

- Edicta
- Mandata
- Rescripta
- Constitutiones principum

viz. přednáška o pramenech ŘP

Orgány státu za dominátu

V čele státu jí stojí panovník označovaný jako pán a bůh *dominus et deus*. Republikánské úřady zanikly a císař rozhoduje o všem prostřednictvím svých orgánů.

PRAMENY ŘÍMSKÉHO PRÁVA

viz. přednáška ve studijních materiálech a graf umístěný tamtéž

OSOBY, STATUSY A ŘÍMSKÉ PRÁVO RODINNÉ

Subjekty práv:

A. Osoby svobodné:

Starověké římské právo bylo postaveno na personálním základě, tedy římské právo chránilo a zavazovalo jen římské občany – příslušníky římské obce – *civitas Romana*. Cizinci žádná práva neměli a ani je nemohli mít, původně byli nazýváni *hostes* – nepřátelé, později *peregrines* – *per agros venuti* = lidé přespolní. Římané tvořili homogenní kategorii vůči cizincům a vůči otrokům. Římskou obec tvořili jen ti, kdož se narodili ze svobodných římských rodičů nebo bývalí otroci, kteří byli na

svobodu propuštění svým pánem. Tito propuštěnci však neměli plná práva jejich - právní subjektivita byla omezena. Omezena také byla subjektivita žen – podle římského práva byla žena „tvor lehkomyšlný“.

Svobodou římské právo myslí - *Dig. 1.5.4pr. Florus 9 inst. Libertas est naturalis facultas eius quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur* → Svoboda je přirozená možnost, činit každému co je libo, pouze v tom případě, že moc nebo právo tomu nebrání.

Vedle veřejných práv viz. přednáška o ústavě, měli římscí občané i práva soukromá – mezi ně patřilo právo obchodu - ***ius commercii*** a právo uzavřít řádný sňatek - ***ius connubium***.

Ius commercii – je to právo mít účast na právech majetkových a uzavírat smlouvy.

Ius connubi - je právo vstoupit do zákonného (legitimního) manželství.

Osoby svéprávné – *personae sui iuris* - osoby svéprávné jsou ty, které nejsou v pravomoci, v moci manželské, v mancipiu – jde tedy o osoby které nejsou otroky, manželkami a dětmi (jejichž otec žije). Osobou sui iuris je předně *pater familias* - otec rodiny, propuštění synové z otcovské moci, dále Vestálky – kněžky bohyně Vesty a osoby, které dosáhly určité hodnosti.

Osoby cizího práva, osoby cizímu právu podřízené - *personae alieni iuris* – jsou osoby nezpůsobilé k právům. Jde především o děti, které jsou v otcovské moci otce rodiny. Osoby podřízené cizímu právu mají však způsobilost k jednání – *ius connubi* a *ius commercii*, avšak to, co ze svého jednání nabudou nabývají pro otce rodiny. Je však možné, aby i syn či otrok vlastnili majetek a to institutem *peculia* - *peculium*. Jde o majetek, který dal otec synovi či otroku do užívání nadále mu patří, ale syn či otrok ně hospodaří a přivlastňuje si požitky z tohoto majetku.

B. Propuštěnci – *libertini* – propuštěnec je otrok, který byl propuštěn na svobodu, propuštěním se z otroka stává občan římský, avšak tímto jeho otrocká minulost nebyla zapomenuta, je svobodný, ale není *ingenuus* – tedy osoba svobodně narozená. Propuštěnec zůstane na svého bývalého pána vázán – ten však již není jeho majitelem, ale mezi propuštěncem a propustitelem vznikne **patronát**. Propuštěnec nesměl pána žalovat u soudu (jen se souhlasem praetora), pokud se ke svému patronu

nechoval s náležitou úctou, kterou mu byl povinen, mohl jej pán znovu zotročit – *revocare in servitute*. Pán byl dědicem propuštěnce a byl poručníkem nedospělého propuštěnce. Oprávnění patrona přecházela na jeho potomky nikoli však již na potomky propuštěncovy.

- C. Osoby v mancipiu – *personae in mancipio*** – jde o zvl. právní kategorii svobodných lidí, kteří se ze zákonem stanovených důvodů ocitli v jakémisi „dočasném otroctví“. Nejběžnější důvodem, jak mohl být svobodný „zotrčen“ byl zvláštní způsob náhrady škody při deliktu, který spáchala osoba, která je podřízena moci jiného. Nechtěl-li majitel této moci zaplatit pokutu, či nahradit škodu převáděl pachatele slavnostním mancipačním jednáním do vlastnictví poškozeného; pachatel se pak dostal do cizí rodiny, kde žil *servi loco* - na místě otroka (měl stejné postavení jako otrok).

Příklad: *Mladý Gnaeus (je pod mocí otcovskou), který se pěšky vracel od příbuzných z návštěvy po Via Appia uviděl nádherného koně, který se pásal v ohradě, jelikož už byl Gnaeus unavený, rozhodl se, že si koně vezme a dojede na něm domů a poté jej nechá otroky vrátit majiteli do ohrady, jenomže koně uštval a ten pošel. Gnaeův otec se na syna rozlítil a poslal otroka s dopisem k majiteli koně, že jeho syn si jej vzal z ohrady a uštval jej tak, že pošel. Gnaeův otec dále v dopise psal, že za svého syna škodu neuhradí a že jej jako pater familias na základě své pravomoci noxae datio převede do jeho vlastnictví, aby si u něj na jeho ville škodu odpracoval. Poté následovala mancipace syna do vlastnictví majitele koně.*

Osobami v mancipiu byl dále např. dlužník, přiřknutý soudem věřiteli, zloděj dopadený při krádeži, ale také svobodný, který se nechal dobrovolně najmout ke gladiátorským hrám.

Osoby v mancipiu, však v otrockém postavení nesetrvávaly navždycky, ale jen do odškodnění škody či dluhu, poté byly zpět převedeny pod moc otce.

- D. Kolonové** – kolonát je zvláštní forma osobní závislosti, která je charakteristická především pro dobu císařství. Původně to byli pachtýři – nájemci půdy, kteří platili dávky za pronájem – pachtovné. Později se začali zadlužovat, jelikož nemohli konkurovat velkým latifundiím a nezvládali daňová břemena a byli dlužní, čímž se postupem doby stali připoutáni k půdě, kterou si najímali a nesměli ji opustit, především v době císařství bylo postavení kolonů velice blízké postavení otroků.

Statusy

- 1) **status libertatis** → je stav svobody, tedy stav, který můžeme podle starověkého nazírání na osoby nazvat stavem, kdy je osoba subjektem práv a ne objektem práv,
- 2) **status civitatis** → je to stav příslušnost k římské obci, je to určité dnes bychom mohli říci „státní občanství“, - vyčlenění se oproti „Neřímanům“ – cizincům,
- 3) **status familiae** → je stav sounáležitosti k určité familii – tedy rodině. Je to příslušnost k určité římské rodině a to buď pokrevní, nebo právní příslušnost;

Status – *caput* - je právním řádem určitým jednotlivcům přiznaná možnost jednat a uskutečňovat vlastním chováním a jednáním právní úkony. Tímto subjektem je člověk - svobodný člověk (fyzická osoba), který je subjektem práv a povinností. Tento status (*caput*), jsou souhrnem práv, které se týkají osobní svobody, občanských práv a práv rodinných. Římské právo tuto subjektivitu a tento soubor práv nepřiznává všem, ale jen těm, kteří mají určité postavení – status.

Více o stavech a institutu *capitis deminutio*:

http://www.law.muni.cz/edicni/sborniky/cofola2008/files/pdf/history/frydek_miroslav.pdf

Římské právo rodinné

A) Právo manželské

a) **Římské manželství** – manželství je dle římského práva trvalé společenství života mezi mužem a ženou. Manželství mezi osobami, které mají *ius connubium* (Říman a Římanka, Říman s cizinkou, která má *ius conubii*) se nazývá - *matrimonium iustum* a tento vztah je regulován *ius civile*. Děti narozené v řádném manželství jsou *ingenuové* a vstupují do statutu otce a vzniká nad nimi otcovská moc. Právní postavení manželky se odráží v tom, jestliže se podrobí moci manžela, dle toho rozeznáváme dva druhy manželství:

1) **Matrimonium in manum conventione** – manželství **S** manželskou mocí nad ženou; stává se *mater familias*, vstupuje do rodiny manželovy. Je v postavení dcery – *filiae loco*.

2) **Matrimonium sine in manum conventione** – manželství **BEZ** manželské moci nad ženou.

i. **Uzavření manželství** – uzavření manželství předchází zasnuby (*sponsalia*). Důležitý byl trvalý souhlas obou – muže i ženy. Druhy manželství:

- **Confarreatio** – konfareace – jde náboženský a nejslavnostnější způsob uzavření manželství za přítomnosti kněží – *flaminů* a snad i pontifika maxima, při obřadu se obětovalo obětní zvíře a obětoval se pšeničný koláč. Obligatorní forma sňatku pro toho, kdo se chtěl stát členem kněžského kolegia a také musel pocházet z manželství rodičů uzavřeného konfarreací.
- **Coemptio** – manželka se převáděla do pravomoci manžela formou trhu – koupí, manželka byla otcem rodiny prodána manželovi, cena byla symbolická, jen v nejstarších dobách to byla skutečná cena, jako náhrada za ztrátu pracovní síly.
- **Usus** – vydržením manželské moci nad ženou – žil-li muž se ženou jako manžel s manželkou po dobu jednoho roku, vznikla mu nad ženou *manus*. Chtěla-li se tomu žena vyhnout musela se na tři noci během roku vzdálit od muže.

ii. **Zánik manželství:**

- **Smrtí**
- **Zapuzením**
- **Rozvodem**

b) **Konkubinát a kontubernium** – **Konkubinát** – je trvalé spojení s ženou nižšího společenského postavení - propuštěnky, herečky, vojáci. **Kontubernium** - je pohlavní (sexuální) spojení mezi otroky nebo mezi osobou svobodnou a otrokem.

B) Vztahy mezi rodiči a dětmi

Moc otcovská – patria potestas

Obsah: obsahem otcovské moci je pravomoc nad osobami, které spadají pod jeho *potestas* – pravomoc nad na dětmi narozené z řádného manželství. Tato pravomoc však platila jen rámci práva soukromého v oblasti práva veřejného byly děti svobodní občané římské. Mohlo se stát, že vážený syn – magistrát národa římského, byl na veřejnosti váženým a uctívaným občanem, ale za zdmi otcovského domu byl plně závislý na svém otci.

Práva otce rodiny:

- 1) *ius vitae necisquae* – právo nad životem a smrtí dětí
- 2) *ius vendendi* – právo prodat své dítě
- 3) *ius noxae datio* – vydání dítěte, které způsobilo škodu, aby si ji u poškozeného odpracovalo
- 4) *ius exponendi* – právo odložit novorozeně
- 5) *ius vindicandi* – právo otce nastupovat proti tomu, kdo by zadržoval osobu poddanou jeho moci
- 6) majetková práva
- 7) ostatní práva např. jmenovat pupilárního substituta, tutora, dát souhlas k manželství

Vznik:

Narozením dítěte, které bylo zplozeno v řádném římském manželství. Byl-li zploditel sám ještě pod mocí otcovskou, vykonával tuto pravomoc jeho otec (děd narozeného dítěte). Toto dítě však musel *pater familias* uzнат.

Adopci – přijetí do rodiny za syna či vnuka. Adoptovat může jen muž.

Adrogaci - je přechod do rodiny adroganta (ten, který adroguje) se všemi osobami, které podléhají pravomoci adrogovaného včetně jeho majetku.

Zánik:

- 1) smrtí otce rodiny
- 2) propuštěním z otcovské moci – emancipace

Děti nemanželské – podle římského práva platila zásada, že jakoby neměly otce, zploditeli nad nemanželskými dětmi nevznikla *patria potestas*.

Poručenství a opatrovnictví (*tutela et cura*)– jde o právní instituty, které vycházely ze zkušenosti, že u osob *sui iuris* – svéprávných může nastat okamžik, kdy nejsou schopny spravovat své záležitosti, a potřebují pomoc (věk, nemoc, slabost pohlaví...). Poručenství nad nedospělci, poručenství nad ženským pohlavím, opatrovnictví nad šílenci a marnotratníky...

PŘÁVNÍ ÚKONY

Právní jednání – negotium

Pro pojem právního jednání nemělo římské právo zvláštní termín. Významově nejbližší je pojem *negotium* - který se však musí vykládat podle kontextu, tak např. může znamenat jako obchod, případ, záležitost, ergo pod pojmem *negotium* se chápe projev vůle, který na základě právní normy působí vznik, změnu či zánik soukromých práv.

Druhy právního jednání podle počtu stran:

- 1) **jednostranné** - zde postačí projev vůle jedné osoby – např. při propuštění otroka stačí jen projev pána, dále poslední vůle
- 2) **dvoustranné** – zde se vyžaduje souhlasný a vzájemný souhlas dvou či více stran – např. smlouva (*contractus*), neformální úmluva (*pactus*)
- 3) **mnohostranná**

Druhy právního jednání podle úpravy poměrů za života nebo po smrti:

- 1) **jednání mezi živými – inter viros** – jakékoli jednání, kde jsou obě strany na živu
- 2) **jednání pro případ smrti - mortis causa** – úprava vztahů po smrti jednajícího (je zde odvolatelnost) – poslední vůle

Druhy právního jednání podle poskytnutého protiplnění:

- 1) **jednání úplatná – onerózní** – je zde protiplnění – smlouva trhová – koupím si ovci a za ni zaplatím peněžní částku

- 2) **jednání bezplatná** – lukrativní – získám nějaký majetkový prospěch, ale není za něj poskytnuta protihodnota (darování, výpůjčka)
- 3) **jednání smíšené – negotium mixtur cum donatione** – za určitou hodnotu se sice poskytuje protihodnota, ale ta je ve výrazném nepoměru k získanému prospěchu.

Předpoklady perfektního právního jednání:

- 1) jednající má způsobilost k právnímu jednání (k právním činům)
- 2) jednající projevil svou skutečnou vůli ve formě zákonem určené
- 3) obsah jednání je právně přípustný

Formy projevu vůle

Má-li mít vůle člověka nějaký právní význam, je nezbytně nutné, aby byla projevena.

Způsoby projevení vůle:

- 1) **Přímo a výslovně** – slovy, kývnutí na dotaz, podepsáním listiny....
- 2) **Nepřímo, mlčky tzv. konkludentním jednáním** – vůle sice není projevena výslovně, ale z jednání člověka jeho vůle vyplývá
- 3) **Mlčky** – římské právo nebralo mlčení jako projev vůle, zde platila zásada: „Kdo mlčí, souhlasí tam, kde promluvit mohl a měl“
- 4) **Formální a neformální projevy vůle** – při formálním projevu vůle je k jeho platnosti (účinnosti) nutno dodržovat zákonem nebo obyčejem stanovenou formu. Při neformálních právních úkonech je možno projevit vůli jakkoli.

Vady vůle a projevu

Jelikož je vůle podstatným faktorem právního jednání, je nezbytně nutné, aby tato vůle byla řádným způsobem projevena – mezi vůlí a jejím projevem musí být shoda – co říkám, to chci. Vznikne-li mezi vůlí a projevem rozpor, tedy jednající říká něco jiného než chce, nebo podle obecného významu mají jeho slova podle objektivních hledisek jiný význam, než jaký jim dává jednající, nedostává se právnímu jednání nezbytného základu a **jednání je proti neplatné.**

Vady:

- 1) **Error - omyl**
 - a. **Essentials – omyl podstatný** - tedy omyl v podstatných náležitostech:
 - i. **in negotio – omyl v jednání** – jedna strana si myslí, že dostává dar a druhá toto jednání zamýšlí jako zápůjčku

- ii. **in persona – omyl v osobě** – muž si bere za manželku ženu, kterou považuje za svou snoubenku
- iii. **in corpore – omyl v předmětu** – na trhu s otroky chci koupit zručného otroka Erotu, ale je to otrok Stichus

b. **In qualite – omyl ve vlastnostech věci či člověka** – tento omyl nezpůsobil neplatnost právního jednání, teprve v době pozdní byl error in qualite uznán jako důvod neplatnosti právního jednání.

- 2) **Dolus – podvod** – podvod je postup, kterým někdo zatajováním skutečností nebo předstíráním vymyšlených okolností přiměje druhého k jednání, které je mu na škodu. Na takovéto podvodné jednání byla zvl. žaloba zavedená praetorem Aquiliem Gallem (Aguilius Gallus) – **actio doli**. Tato žaloba směřovala proti podvodníkovi, musela se uplatnit do jednoho roku a mířila na náhradu podvodem vzniklé škody. Actio doli měla infamující účinky.
- 3) **Vis ac metus – násilí a strach** – jde o situace, kdy něčí vyhrožování vzbudilo odůvodněný strach, že nebude-li ohrožená osoba jednat, postihne jí zlo, kterým se hrozí. Donucení je zde donucení – vyhrožování psychické - *vis compulsiva* – ohroženému se ponechává svobodné rozhodnutí, jedna z variant je však sankcionována. Dalším donucením je donucení fyzické *vis absolutna* - jednání se přímo vynutí fyzickou mocí. **Metus - strach, obava** – je jednání ze strachu před nějakým následkem.

Obsah právního jednání

Obsahem právního jednání je to, co musí být v jednání obsaženo:

- 1) **Essentialia negotii** – podstatné části právního jednání – jde o části, které určují jeho typ, např. smlouva o koupi a prodeji je smlouvou o výměně věci za peníze
- 2) **Naturalia negotii** – obsahové kusy, které se při jednání pravidelně vyskytují
- 3) **Accidentalia negotii** – náhodné kusy obsahu, předpokládají výslovnou projev stran nebo jednajícího. Accidentalia negotii je podmínka – **conditio**, určení splatnosti....

Vedlejší ustanovení právních jednání

- 1) **Conditio – podmínka** – účinky právního jednání jsou závislé na nejisté budoucí události.

Druhy podmínek:

- A) **suspensivní** – odkládací
- B) **resolutivní** – rozvazovací (zrušovací)

- C) **potestativní** – je ta podmínka, jejíž splnění je v moci a vůli toho, kdo má nabývat např. naučí-li se do dvou dnů 100 veršů z Aeneidy
- D) **kauzální** – jsou ty podmínky, které závisí na náhodě a vůle či moc oprávněného význam nemají, př. bude-li zítra odpoledne pršet
- E) **smíšená** - jsou dílem závislé na moci a vůli a dílem na náhodě – Titus se může oženit s mou dcerou Poppeou, bude-li ho chtít

- F) **afirmativní** – tato podmínka předpokládá nějakou pozitivní činnost (jestliže přijde můj synovec Tiberius jako první na svatbu mé dcery...)
- G) **negativní** - tato podmínka předpokládá nějakou negativní činnost

- 2) **Dies – uložení času** – na rozdíl od podmínek váže uložení času právní účinky jednání na události, které v budoucnosti jistě nastanou.

Druhy:

- a) **dies a quo, terminus a quo** - účinky nastávají od určitého okamžiku – tzv. lhůta počínající
 - b) **dies ad quem, terminus ad quem** – účinky mají k určitému termínu skončit
 - c) **dies certus an, incertus quando** – den není jistý, nastane-li však, ví se jistě kdy – až Titus zemře
 - d) **dies incertus an, certus quando** – den není jistý, nastane-li však, ví se jistě kdy, např. až Titus dosáhne zletilosti – tedy až bude mít 25. narozeniny, toho dne se však Titus nemusí dožít
- 3) **Modus – účelové určení** – při lukrativních jednáních (darování, odkaz...) mohl dárce či zůstavitel obdařenému uložit, aby něco vykonal např. postavil mu pomník, pronesl na jeho pohřbu řeč, propustil otroka apod. Aby se podmínka splnila je třeba nejdříve něco vykonat (postavit pomník).

ŘÍMSKÉ PROCESNÍ PRÁVO

Legisakční proces

Legisakční proces – lege agere = žalovat slovy zákona. Žalobce musel přesně opsat žalobní formulář a tuto žalobu přesně přednést před praetorem, chyba ve slovech by znamenala neplatnost žaloby. Velký formalismus a symbolismus, např. kdybych žaloval o náhradu za pořezané keře vinné révy, ale slova zákona by zněla na pořezané stromy, a já bych jako žalobce před praetorem řekl, že žaluji o náhradu za pořezanou vinnou révu, pak by mi praetor žalobu zamítl – jelikož jde o princip, který se odráží v názvu tohoto řízení – lege agere = žalovat slovy zákona. Velkou roli v tomto řízení měl praetor, řízení mělo dvě stadia **1) in iure** – řízení před praetorem a **2) apud iudicem** - řízení před soukromým soudcem.

A) Rozhodovací řízení v legisakčním řízení

- 1) **legis actio sacramento** – nejstarší a hlavní legis actio (l.a.), jednalo se o žaloby ze zákona, která se dala použít na nároky všeho druhu

Druhy l.a. sacramento:

- a) **actio in rem** – věcná žaloba, většinou šlo o spory o vlastnictví, před praetorem prohlásil žalobce, že určitá věc je jeho slovy *meum esse* a provedl vindikaci - *vindicatio* žalovaný zase prohlásil, že tato sporná věc je jeho a provedl contravindikaci, sporná věc se musela dovést či donést před praetora např. jeden kus ze stáda dobytka, nebo hrouda ze sporného pole apod. Po provedení vindikace a contravindikace se skládala procesní sázka – *sacramento* – odtud název l.a. sacramento. Ve sporech jejichž hodnota byla nad 1000 assů bylo sacramento 500 assů, ve sporech do 1000 assů a ve sporech o svobodu a čest 50 assů. Poté praetor přiřkl spornou věc jedné ze stran, ta však musela dát záruku, že ji po rozsudku vydá i s plody od litiskontestace.
 - b) **actio in personam** – šlo o osobní žalobu, vztahující se k určité osobě
- 2) **legis actio per iudicis arbitrive postulationem** – postulare – požadovat. Tato l.a byla zavedena jen pro některé actiones in personam, podle LDT žaloby z verbálních kontraktů; když žalovaný popřel nárok, navrhl žalobce praetorovi,

aby bez jakýchkoli formalit – není zde *sacramento* – dosadil rozhodčího (*iudex, arbiter*).

- 3) **legis actio per conditionem** – tato l.a. usnadňovala dobývání abstraktních civilních nároků, podmínkou bylo, že je pro zažalování nároku možné použít i obou předchozích l.a. Žalobce prostě vyzve žalovaného, který popřel nárok, aby se do 30 dnů (*die conditio*) znovu dostavil před praetora, který pak dosadí rozhodčího, zde není *sacramento*, ale je zde pokuta, která připadne vítězi ve sporu.

B) Exekuční řízení v legisakčním řízení

- 1) **legis actio per manus iniectioem** – tato žaloba ve vykonávacím řízení vede k soudní personální exekuci, podrobná úprava je již v LDT deska III.
- 2) **legis actio per pignoris capionem** – žaloba na mimosoudní majetkovou exekuci, která byla povolována jen výjimečně pro některé pohledávky veřejné či sakrální povahy.

Formulový proces

Vznikl z činnosti cizineckého praetora, jelikož přítomnost cizinců vylučovala použití tradičních legisakčních forem a formalit, kterých bylo *ius civile* plné, dále se před cizineckým praetorem řešily především obligační, obchodní a směnné vztahy, které potřebovaly rychlé řešení v čemž bránila formálnost legisakčního řízení, takže se nakonec z těchto důvodů vyvinul neformální formulový proces.

Fáze formulového procesu:

- 1) **In iure – před praetorem** – strany přijdou před praetora a předloží mu svou při; cizinecký praetor nebyl vázán formalistickým legisakčním procesem a tak postupoval dle své úvahy (*aequitas* – smysl pro vyšší spravedlnost), praetor rozhodl jaké právo se bude v druhém stádiu řízení aplikovat – soudci byli rozhodnutím praetora vázáni. Praetor předal soudci instrukci, kterou vypracoval podle tvrzení stran, obsahovala vyličení rozhodných skutečností a jejich právní kvalifikaci, tato instrukce se nazývala *formula /concepta verba*, šlo o slovní shrnutí případu, na konci formule byl příkaz k odsouzení nebo osvobození žalovaného na základě faktického shrnutí údajů. Soudce byl hodnocením a příkazem k odsouzení/osvobození praetora vázán. Stadium *in iure* končí **litiskontestací** a vypracováním formule.

Části formule:

- a) **iudicis nominatio** – jmenování soudce, do formule se zapisovalo jméno soudce vybraného z *alba iudicium*, kterého si vybraly strany, nebo kterého jim vybral praetor

- b) **intentio – intence** – tvrzení žalobního nároku – právní základ žaloby; dělení intencí:
- **actiones in ius conceptae** – intence vypracovaná a odkazující na *ius civile*
 - **actiones in faktum conceptae** – intence stylizovaná podle faktického stavu (nové právo), v některých případech se stávalo, že žalobce přišel před praetora s věcí, která ještě nebyla obsažena v žádném žalobním vzorci - ediktu, ale některému žalobnímu vzoru se blížil, aby nedošlo ze strany praetora k tzv. *denagatio iustitiae* (odmítnutí spravedlnosti), tak praetor vypracoval intenci na základě faktických okolností a vytvořil novou žalobu – ta se pak nazývala *actio utilis* (žaloba užitečná) nebo *actio ad axemplum*
 - **actio utilis et actio ad exemplum** – intence vytvořená podle nového vzoru přidaného k ediktu (viz. výše)
 - **actio ficticiae** – žaloba s fikcí; šlo o nároky podle *ius civile*, jeho aplikaci však bránila nějaká skutečnost, nebo naopak nedostatek nějaké skutečnosti, praetor pak dá soudci pokyn, aby od překážející okolnosti odhlédl nebo si chybějící okolnost přimyslel, touto opravou a vytvořením fikce se dostalo určitému poměru – právnímu vztahu právní ochrany
 - **actio bona fidei** – žaloba, které mají být projednány podle zásad dobré víry
 - **actio stricti iuris** – žaloby, které musí být projednány podle přísného a formalistického *ius civile*
 - **actio arbitrariae** - žaloba s rozhodčí doložkou
- c) **demonstratio** – demonstrace – dokazování, při nejasném žalobním nároku se pro soudce, aby kauzu lépe pochopil, vpisovala do intence demonstrace – tedy právní důvod vzniku žalovaného nároku
- d) **condemnatio** – je příkaz k odsouzení / osvobození; kondemnace byla formulována alternativně – ukázalo-li se, že žalobní tvrzení je pravdivé, měl soudce žalovaného odsoudit, neprokázalo-li se žalobní tvrzení jako pravdivé, měl soudce žalovaného osvobodit
- e) **taxatio** – omezující dodatek, který stanovuje nejvyšší možnou částku, kterou lze přiznat resp. Ke které lze odsoudit – důsledek zásady pekuniární kondemnace

- f) **adiudicatio** – prisouzení, v řízení o dílčích žalobách, jde o část formule, která zmocňuje soudce, aby samostatně upravil sporné právní vztahy např. jedné straně přiřkne věc a druhé náhradu; na *adiudicatio* navazuje *condemnatio*

Litiskontestace – je ukončení formulového procesu ve stádiu *in iure*. Litiskontestace byla známa již v legisakčním řízení. Litiskontestace byla zvláštní „smlouva“, kterou vypracoval praetor za součinnosti stran sporu, kterou se svěřilo rozhodnutí sporu do rukou nestranného soudce

Právní účinky litiskontestace:

- a) měnila se povaha práv a povinností sporných stran, nárok žalobce se měnil na nárok na odsouzení žalovaného, povinnost žalovaného se měnila na povinnost splnit rozsudek, který bude vyneseno, litiskontestací byly původní práva a povinnosti definitivně zrušeny – konsumovány a zůstal zde nárok na splnění rozsudku
- b) po litiskontestaci nebylo možno provádět ve formuli změny, šlo to jen ve velmi závažných situacích – smrt stran, smrt soudce, či pokud soudce odpřísáhl, že mu není spor jasný – prohlásil - *non liquet*
- c) právní stav v době litiskontestace se stal právním stavem pro vynesení rozsudku
- d) zvyšovala se odpovědnost žalovaného, např. pokud byl předmět sporu ovocný sad, pak měl vydat ten sad, a pak také všechny požitky (plody) od doby litiskontestace apod.
- e) litiskontestace přecházely žalované nároky na dědice i osobní nároky (urážky...)
- f) věc, která byla předmětem sporu nesměla být žádnou ze stran zcizena
- 2) **Apud iudicem** – před praetorem dosazeným soudcem (*iudex*) – řízení před soudcem se dělilo do dvou částí: **A) probatio** – dokazování a **B) sententia** – vynesení rozsudku.

A) probatio – dokazování se provádělo pomocí:

- výpověď stran

- výslech svědků
- prováděly se listinné důkazy
- vystupovali znalci

B) sententia – soudce vynesl rozsudek, kterým byly strany vázány. Řízení ve stadiu apud iudicem se konala třetí den po litiskontestaci, zahajovalo se dopoledne a ukončeno muselo být do západu slunce, muselo-li se jednat i druhý den muselo se ve zkrácené podobě shrnout to, co bylo projednáno předchozí den. Ve stadiu apud iudicem byla přítomnost stran obligatorní, pokud se jedna ze stran nedostavila, pak byl vynesl rozsudek ve prospěch přítomné strany. Z rozsudku nebylo možné se odvolat, byl ihned – vyhlášením - vykonatelný.

Podmínky řízení:

a) způsobilost stran – strany musí být schopny vést řízení a proto musí mít:

- způsobilost k právům a povinnostem
- způsobilost k právním úkonům
- postulační způsobilost – mít způsobilost se obracet na soud

b) způsobilost soudce

Zastoupení – v římském procesním právu platila zásada nepřípustnosti zastoupení, neboť intence byla stylizována na jména žalobce a žalovaného a ti byli z rozsudku zavázáni. Chtěl-li být někdo zastoupen musel se jeho zástupce stát stranou sporu, bylo možné se stát zástupcem buď jako kognitor nebo jako prokurator

a) kognitor – byl zástupce ustanovený slavnostními slovy v přítomnosti odpůrců a před soudem, je to tzv. zástupce řádný, ceremonielně pověřený

b) prokurator – v hmotném právu je to správce cizího majetku, který na základě jednostranného zmocnění vyřizuje běžné záležitosti (často otroci na latifundiích). V procesním právu určený zástupce u soudu jedné ze stran. Do procesu mohl vstoupit kdokoli, a to i bez zmocnění, ale musela být druhé straně dána záruka, že se podřídí rozsudku, nebo že zastoupený jeho jednání následně schválí.

Kogniční proces

Cognitio extra ordinem – mimořádné kogniční řízení – formulový proces se dále praktikoval a vyvíjel (od vydání lex Aebutia a byl užíván i za doby císařské). Ve formulovém procesu ve srovnání s procesem legisakčním se zesílila úloha praetora – závaznost formule pro soudce. Za principátu se úloha soudních – císařských úředníků ještě posílila natolik, že první řízení in iure nekončilo vypracováním formule a litiskontestací, ale vynesením rozsudku, celé řízení pak bylo v rukou soudního úředníka. Tyto případy však byly zcela výjimečné a většina sporů se vedla i dále ve formulového řízení, proto začal být tento postup označován jako **extraordinaria cognita – řízení mimořádné**. Toto kogniční řízení se využívalo především ve sporech: o zřízení věna dceři, spory o fideikomis apod.

Reskriptový proces

Jak princeps neustále zvyšoval svou moc, začalo docházet k obecnému přesvědčení, že princeps je nejvyšším soudcem ve státě a lze se k němu odvolat ode všech soudů, protože jsou nižší – tak vznikl **reskriptový proces**. Reskriptový proces byl vybudován na základě zvyku, že stana sporu se ještě před zahájením procesu obracela na principa s žádostí, aby mu vydal dobrozdání k předložení sporné věci – odpověď na takový dopis se jmenoval **reskript**.

Apelace – při ní se postupovalo tak, že od soudce nižšího šla apelace buď ke správci provincie, nebo k prefektovi města Říma – *praefectus Urbi*, od těch potom k císaři. Tím se k císaři (resp. k jeho kanceláři) mohl instanční cestou dostat každý spor, tato koncentrace zajišťovala do určité míry jednotnost soudní praxe. Odvolání bylo velké novum, dříve mohl maximálně magistrát skrze *ius intercessionis* zrušit rozhodnutí, nebo plebejský tribun mohl zasáhnout skrze *ius auxilii* – tímto se však rozhodnutí ve věci rušilo – **kasační princip**, ale reskriptový proces měl **účinky reformační** – projednání v další instanci mohlo rozsudek nejenom zrušit, ale také jej nahradit novým rozhodnutím ve věci. V reskriptovém procesu zmizel i princip pekuniární kondemnice, rozsudek již zněl na to, co bylo skutečným předmětem zájmu žalobce.

Změny v mimořádných řízeních:

- a) litiskontestce se přenáší na okamžik, kdy strany před soudem dokončily svá podání
- b) in ius vocatio – předvolání na soud je upraveno tak, že žalobce podá žalobu u soudu a soud žalovanému žalobu doručí s termínem jednání (dříve musel žalobce zajistit přítomnost žalovaného sám)

- c) nepřítomnost strany u jednání není důvodem k vynesení rozsudku ve prospěch přítomné strany

Mimořádné prostředky praetorské

- 1) **praetorské stipulace** – stipulace jsou formální sliby, které jsou závazné podle *ius civile*, např. poručník slíbil, že poručencovy věci nedoznají za trvání poručenství žádné újmy apod.
- 2) **interdikta** – z lat. *interdicere* – zapovědět – jde o zákaz či příkaz vyslovený praetorem. Praetor používal interdikt především vůči svémocnému rušení osobních poměrů – např. zákaz zadržování podřízených osob apod. a poměrů majetkových - a to jak na žádost zásahem dotčené osoby, tak i na žádost jakékoli osoby ve veřejném zájmu.

Druhy interdikt:

- a) **interdicta prohibitoria** – i. zakazovací; zakazovalo se určité chování, jednání
 - b) **interdicta restitutoria** – praetorův příkaz k obnovení dřívějšího stavu
 - c) **interdicta exhibitoria** – praetorův příkaz určité osobě, aby něco vykonala nebo něco vydala
 - d) **interdicta simplicia** – směřuje proti jedné ze sporných stran
 - e) **interdicta duplicia** – směřuje proti oběma stranám
-
- 3) **missio in possessioem** – uvedení do držby, zvláštní opatření kterým praetor ohrožené osobě poskytl ochranu tím, že svým nařízením umožnil, aby se ujala protivníkovu majetku (celého nebo jen části). Ohrožený se nestával držitelem, ale detentorem cizího majetku
 - 4) **restitutio in integrum** – navrácení v předešlý stav, zásahem praetora se obnovoval předešlý stav a jako by k události, která vyvolala nežádoucí následky vůbec nedošlo